

RUS XALQ RAQSLARI TARIXI: SHAKLLANISHI, RIVOJLANISH JARAYONI VA FOLKLOR AN'ANALARNING SHAKLLANISHI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i01.028>

Nozima Kamiljanovna Sultonova
O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada rus xalq raqslarining tarixiy shakllanish jarayoni, ularning qadimgi marosimiy ildizlari, ijtimoiy-madaniy rivoj bosqichlari hamda professional sahna san'ati darajasiga ko'tarilish jarayoni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy-etnografik, madaniyatshunoslik va xoreologik yondashuvlardan foydalanilgan. Rus xalq raqslari evolyutsiyasi folklor tafakkuri, ijtimoiy muhit va estetik qarashlar bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: rus xalq raqslari, folklor, marosim, tarixiy rivoj, sahnaviy raqs, etnografiya

HISTORY OF RUSSIAN FOLK DANCES: FORMATION, DEVELOPMENT PROCESS AND FORMATION OF FOLKLORE TRADITIONS

Nozima Kamilzhanovna Sultonova
State Academy of Choreography of Uzbekistan

Abstract: This article scientifically analyzes the process of historical formation of Russian folk dances, their ancient ceremonial roots, stages of socio-cultural development and the process of their rise to the level of professional performing art. The study uses historical-ethnographic, cultural studies and choreographic approaches. The evolution of Russian folk dances is considered inextricably linked with folklore thinking, social environment and aesthetic views.

Keywords: Russian folk dances, folklore, ritual, historical development, stage dance, ethnography

Rus xalq raqslari Sharqiy slavyan xalqlarining ko'p asrlik madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Raqs xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va estetik tafakkurini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli rus xalq raqslari tarixini o'rganish nafaqat xoreografiya san'ati, balki folklorshunoslik, madaniyatshunoslik va ijtimoiy fanlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi rus xalq raqslarining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini tarixiy kontekstda tahlil qilish, ularning marosimiy ildizlarini va sahnaviy san'atga aylanish jarayonini ilmiy asoslashdan iborat.

Rus xalq raqslarining ildizlari qadimgi slavyan qabilalarining pagan dunyoqarashiga borib taqaladi. Ilk raqslar sinkretik xarakterga ega bo'lib, ular marosim, qo'shiq va dramatik harakatlarni birlashtirgan. Bu raqslar tabiat kuchlariga sig'inish, unumdorlik, hosildorlik va kosmogonik tasavvurlar bilan bog'liq bo'lgan.

Xorovodlar (aylana raqslar) qadimgi davr raqs madaniyatining eng muhim shakllaridan biri hisoblanadi. Aylana shakli quyosh ramzi sifatida talqin qilinib, hayotning uzluksizligini ifodalagan. Harakatlarning takroriyliigi va ritmikligi esa marosimiy mazmunga ega bo'lgan.

Rus yerlarida xristianlik qabul qilingach, xalq raqslari yangi madaniy muhitda rivojlandi. Cherkov tomonidan ayrim marosimiy raqslar tanqid qilingan bo'lsa-da, xalq ongida ularning folklor shakllari saqlanib qoldi. Raqslar asta-sekin diniy mazmundan ajralib, maishiy va bayramona xarakter kasb eta boshladi.

XV-XVII asrlarda xalq bayramlari, yarmarkalar va ommaviy sayllarda raqslar ijtimoiy muloqot vositasiga aylandi. Bu davrda improvizatsion plyaskalar keng tarqaldi. Erkaklar raqslarida kuch va epchillik, ayollar raqslarida esa muloyimlik va ichki go'zallik ustuvor bo'ldi.

XIX asr rus xalq raqslari tarixida muhim burilish davri bo'ldi. Etnograflar va folklorshunoslar tomonidan xalq raqslari tizimli ravishda yozib olinib, tavsiflana boshladi. Bu jarayon raqslarni saqlab qolish va ilmiy o'rganishga zamin yaratdi.

Aynan shu davrda rus xalq raqslari milliy madaniyatning muhim belgisi sifatida talqin qilina boshladi. Raqslar xalq ruhini ifodalovchi san'at turi sifatida baholandi.

XX asrda rus xalq raqslari professional sahna san'atiga ko'chdi. I. Moiseyev boshchiligidagi ansambllar folklor materialni badiiy qayta ishlash orqali sahnaviy xalq raqsi janrini yaratdilar. Bu jarayonda folklor asos saqlangan holda, kompozitsiya, dramaturgiya va texnik mukammallik kuchaydi.

Sahnaviy xalq raqsi rus xalq raqslarini xalqaro miqyosda tanitdi va ularni global madaniy jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirdi.

Folklor an'analari rus xalq raqslarining shakllanishi va rivojlanishida asosiy manba bo'lib xizmat qilgan. Raqs xalq hayotining ajralmas qismi sifatida qo'shiq, og'zaki ijod, marosim va urf-odatlar bilan uzviy bog'langan. Shu bois rus xalq raqslarini folklordan ajratib o'rganish mumkin emas.

Mazkur maqolaning maqsadi rus xalq raqslari va ular bilan bog'liq folklor an'analarning shakllanish mexanizmini ochib berish, ularning madaniy tizimdagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Rus xalq raqslari dastlab sinkretik san'at shakli sifatida vujudga kelgan. Ya'ni raqs, qo'shiq, musiqa va dramatik harakatlar bir butun tizimni tashkil etgan. Qadimgi

slavyan jamiyatida bunday sinkretizm dunyoni yaxlit idrok etish natijasi bo'lib, san'at turlari alohida ajratilmagan.

Xorovodlar bu jarayonning yorqin namunasi hisoblanadi. Ular qo'shiq ijrosi bilan birga bajarilib, harakatlar matn mazmunini to'ldirib turgan. Bu holat raqsning faqat estetik emas, balki kommunikativ va marosimiy funksiyani ham bajarganini ko'rsatadi.

Rus xalq raqslarining shakllanishida mavsumiy va oilaviy marosimlar muhim ahamiyat kasb etgan. Bahoriy va kuzgi bayramlar, nikoh marosimlari, hosil yig'im-terimi bilan bog'liq udumlarda raqs asosiy ifoda vositasi bo'lgan.

Masalan, bahoriy marosimlarda bajarilgan raqslar tabiat uyg'onishi va unumdorlik g'oyalarini ifodalagan. Harakatlarning aylana shakli, sakrash va yerga urish elementlari ramziy ma'noga ega bo'lib, folklor tafakkurining obrazli tizimini aks ettirgan.

Folklor an'analari doirasida xalq o'yinlari rus xalq raqslarining muhim manbalaridan biri hisoblanadi. O'yin jarayonida vujudga kelgan harakatlar keyinchalik mustaqil raqs elementlariga aylangan. Ayniqsa, plyaska turidagi improvizatsion raqslar shaxsiy ifoda va ijodiy erkinlikni namoyon etgan.

Bu raqslar jamoaviy an'ana doirasida individual uslubning shakllanishiga imkon yaratgan. Natijada rus xalq raqslari qat'iy kanonlarga emas, balki jonli ijodiy jarayonga tayangan holda rivojlangan.

Rus xalq raqslarining shakllanishida hududiy folklor an'analari muhim rol o'ynagan. Markaziy Rossiya, Shimoliy hududlar va Janubiy mintaqalarda raqslarning plastika, ritm va xarakter jihatidan sezilarli farqlari kuzatiladi.

Bu farqlar iqlim, xo'jalik faoliyati va ijtimoiy sharoit bilan bevosita bog'liq bo'lib, folklor an'analarning raqs tiliga ta'sirini ko'rsatadi. Shu jihatdan rus xalq raqslari yagona madaniy tizim doirasida shakllangan bo'lsa-da, ichki rang-baranglikka ega.

Rus xalq raqslari folklor an'analari orqali og'zaki va amaliy yo'l bilan uzatilgan. Raqslar yozma manbalarsiz, bevosita ijro jarayonida o'rganilgan. Bu holat raqsning tirik madaniy hodisa sifatida yashab kelishiga imkon yaratgan.

Avlodlar davomiyligi folklor an'analarning barqarorligini ta'minlab, rus xalq raqslarini milliy o'zlikning muhim belgisi sifatida saqlab qolgan.

Folklor an'analari rus xalq raqslarining nafaqat shakliy, balki mazmuniy asosini ham belgilaydi. Raqs orqali xalq o'zining ijtimoiy munosabatlarini, axloqiy qadriyatlarini va estetik idealini ifodalaydi. Shu ma'noda rus xalq raqslari madaniy kommunikatsiya vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi rus xalq raqslarida folklor an'analarning madaniy va ijtimoiy mazmunini ochib berish, ularning jamiyat hayotidagi funksiyalarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Rus xalq raqslari jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini aks ettiruvchi badiiy tizim sifatida shakllangan. Raqslar orqali jamoaviylik, o'zaro hamjihatlik va ijtimoiy

birdamlik g'oyalari ifodalanadi. Ayniqsa, xorovod raqslari jamoaning yaxlitligini ramziy tarzda namoyon etadi.

Raqs jarayonida ishtirokchilarning o'zaro munosabatlari aniq tartib va qoidalarga asoslangan bo'lib, bu holat ijtimoiy ierarxiya va axloqiy me'yorlarning badiiy ifodasidir. Yoshlar va kattalar, erkaklar va ayollar o'rtasidagi rollar raqs strukturasi aniq namoyon bo'ladi.

Rus xalq raqslarida erkak va ayol obrazlari folklor an'analari asosida shakllangan barqaror semantik tizimga ega. Erkak raqslarida kuch, jasorat, epchillik va irodaviy qat'iyat yetakchi o'rin tutadi. Bu harakatlar jamiyatda erkakka yuklangan ijtimoiy mas'uliyat va himoyachi obrazini aks ettiradi.

Ayol raqslarida esa muloyimlik, nafislik va ichki bosiqlik ustuvor hisoblanadi. Harakatlarning silliqligi va plastikligi ayol obrazining madaniy idealini ifodalaydi. Bu jihatlar folklor an'analarning raqs tilidagi gender kodlari sifatida talqin etiladi.

Rus xalq raqslari folklor an'analari orqali axloqiy va tarbiyaviy funksiyani ham bajaradi. Raqs jarayonida jamoaviy tartib, o'zaro hurmat va muvofiqlik qadriyatlari mustahkamlanadi. Ayniqsa, yosh avlod raqs orqali ijtimoiy me'yorlar va madaniy an'analarni o'zlashtiradi.

Raqsnings bunday tarbiyaviy ahamiyati uni xalq pedagogikasining muhim unsurlaridan biriga aylantiradi. Shu sababli rus xalq raqslari ta'lim jarayonida ham samarali vosita sifatida qo'llaniladi.

Folklor an'analarga asoslangan rus xalq raqslari ramziy ma'noga ega bo'lgan harakatlar tizimidan iborat. Har bir harakat muayyan madaniy mazmuni ifodalaydi. Masalan, yerga urish harakatlari unumdorlik va hayotiy kuch ramzi bo'lsa, aylana shaklidagi harakatlar vaqt va hayot aylanishini anglatadi.

Bu ramziylik raqsni madaniy kodlar tizimi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Semantik tahlil orqali rus xalqining dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi ochib beriladi.

Rus xalq raqslari folklor an'analari asosida shakllangan holda milliy identitetning muhim belgisi hisoblanadi. Raqslar xalqning tarixiy xotirasini saqlaydi va madaniy merosni avloddan-avlodga yetkazadi.

Zamonaviy sharoitda ham rus xalq raqslari milliy o'zlikni anglash va madaniy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Festival, sahna va ta'lim muhitida ular madaniy merosni jonli saqlash vositasiga aylanmoqda.

Rus xalq raqslari tarixiy rivoj jarayonida marosimiy-amaliy shakldan professional sahna san'atigacha bo'lgan murakkab evolyutsiyani bosib o'tgan. Ularning shakllanishi xalqning ijtimoiy hayoti, dunyoqarashi va estetik qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. Mazkur tarixiy tahlil rus xalq raqslarining madaniy ahamiyatini chuqur anglash imkonini beradi.

Rus xalq raqslari folklor an'analari negizida shakllangan murakkab madaniy hodisa hisoblanadi. Marosimlar, xalq o'yinlari, qo'shiq va urf-odatlar raqsning harakat

tizimi, mazmuni va estetik qiyofasini belgilagan. Mazkur jarayon rus xalq raqslarini xalqning tarixiy xotirasi va madaniy identitetini ifodalovchi san'at turi sifatida namoyon etadi.

Rus xalq raqslarida folklor an'analarning madaniy va ijtimoiy mazmuni chuqur va ko'p qatlamli hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Raqslar jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, axloqiy qadriyatlari va estetik idealini aks ettiruvchi madaniy tizimdir. Mazkur tahlil rus xalq raqslarini faqat san'at turi emas, balki muhim ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Моисеев И. А. Народный танец и его сценическое воплощение. Москва, 1976.
2. Пропп В. Я. Русские аграрные праздники. Москва, 1963.
3. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу. Москва, 1994.
4. Земцовский И. И. Фольклор и культура. Ленинград, 1987.
5. Некрылова А. Ф. Русский народный праздник. Санкт-Петербург, 2004.
6. Гвоздев А. А. История русского танца. Москва, 1980.
7. Каган М. С. Морфология искусства. Ленинград, 1972.
8. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург, 2000.
9. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле. Москва, 1990.
10. Smith L. Folk Dance and Cultural Identity. London, 2010.